

Metodika pro asistovaný kontakt dítěte s biologickou rodinou

Rozum a cit, z.s.

Mgr. Helena Vlčková a kol.

OBSAH

1. Úvod
2. Psychologická východiska
3. Legislativní rámec – práva a povinnosti zúčastněných stran
4. Asistovaný kontakt s biologickou rodinou
 - a) Cíl AK
 - b) Jednotlivé fáze AK, struktura
 - c) Popis jednotlivých kroků
 - d) Vymezení rolí v rámci služby AK
 - e) Rizika, krizová intervence
 - f) Příbuzenský AK
5. Hledání kořenů (Kniha života)
6. Kazuistika
7. Leták pro průvodce – příloha
8. Literatura

1. ÚVOD

Rodina je bezesporu základní společenská skupina osob, kterou spojují nejrůznější vztahy. Na druhou stranu je rodina společností neustále ovlivňována a formována. Aby rodina byla skutečně funkční, musí plnit řadu úkolů a rolí, které jsou pro život člověka důležité. Jedním z jejích hlavních úkolů je poskytovat svým členům ochranu, a to zvláště v obdobích, kdy nejsou schopni se o sebe postarat. Pro dítě má rodina nezastupitelný význam. Dítě se do ní rodí a primárně právě v ní získává bezpečný prostor – domov – místo, ve kterém se může svobodně pohybovat a rozvíjet. Rodina je také první, kdo dítěti určuje pevné a spolehlivé hranice tak, aby se dítě v záplavě všech možností neztratilo a získalo potřebný pocit jistoty. Prostřednictvím rodiny si dítě uvědomuje své místo a svou roli ve společnosti. Rodina má rozhodující vliv na celkový rozvoj osobnosti dítěte. Zvláště nejrannější dětství je obdobím nejcitlivějším, kdy vliv rodiny má největší dopad na celý další život dítěte.

Rodina, sociální vztahy v ní a způsob výchovy jsou pro dítě základem, ze kterého bude vycházet při vytváření dalších vztahů se svým okolím. Tyto poznatky jsou dnes již nejen obecnou zkušeností, ale v současné době jsou také prověřeny řadou výzkumů zabývajících se faktory, které významně ovlivňují rané období dítěte (Matějček et al., 1997[1]; Perry, 2002[2]).

Pokud nastanou v životě dítěte překážky, kdy nemůže vyrůstat ve své biologické rodině, nemělo by ztratit možnost se se svou rodinou potkávat. Patří to k jeho základním právům (viz např. Listina základních práv a svobod). Proto i naše organizace Rozum a Cit, z.s. pomáhá těmto dětem, potažmo i pěstounům či poručníkům, zprostředkovat kontakt s biologickou rodinou dětí. Mimo jiné nám tuto povinnost ukládá také Dohoda o výkonu pěstounské péče. Při kontaktu dítěte s jeho biologickou rodinou máme na zřeteli především bezpečí dítěte, proto se jedná o celý mechanismus navzájem provázaných služeb a podpor, které budou popsány v této metodice.

2. PSYCHOLOGICKÁ VÝCHODISKA

Pro zdravý vývoj dítěte, rozvoj jeho identity a vnímání sebe sama, je nezbytné, aby dítě dobře rozumělo (na své vývojové úrovni) tomu, co se v jeho historii stalo a kdo a jaké zaujímá místo v jeho životě. Pokud toto není splněno, dítě se neorientuje ve své situaci, neví, proč není se svými rodiči, proč je nemůže vidět. To vede v naprosté většině případů k úzkosti, stresu a následným projevům chování, jako jsou agrese, odmítání, lhaní apod.

Možnost pravidelného, pozitivního a bezpečného kontaktu s biologickými rodiči umožňuje dítěti realisticky zpracovávat svou historii, opouštět fantazijní představy o rodičích a lépe chápat svou současnou situaci. V případě, že dítě bylo nějakou dobu v péči matky (či jiné pečující osoby), a poté bylo z její péče odebráno, je potřeba navíc zvážit faktor attachmentu. Pro budoucí život dítěte (jeho schopnost prožívání úspěšného a šťastného života) je zcela základní attachmentová vazba k primárnímu pečovateli, nejčastěji k matce. Attachment je definován jako citové pouto mezi dítětem a matkou (či jinou pečující osobou), které vytváří základní struktury pro vývoj budoucích vztahů. Dítě, které zažilo ztrátu attachmentové postavy, bude vykazovat stres, přestože péče byla nahrazena schopným pečovatelem. Též nezáleží na tom, zda šlo o

bezpečný typ attachmentu či nikoliv (Bowlby, 1982). „Ať jsou kořeny dítěte jakékoliv, vždy jde o jeho minulost, jeho podstatu, o kterou když přijde, cítí, že ztratilo část sebe.“ (Littner, 1975)

Proto je potřeba tuto vazbu nepřerušovat, ale pokračovat v ní dál pomocí pravidelného kontaktu dítěte s biologickou matkou (či jinou pro dítě důležitou osobou). Opatrnost je na místě u matek, které dítě těžce zanedbávaly nebo dokonce týraly. U dětí, které s matkou vůbec nežily, bude mít kontakt význam pro jejich pochopení, odkud pochází, kým jsou. Většinou nejde o budování vztahu, ale spíše o možnost setkávání se v průběhu vývoje dítěte. Proto také v těchto případech je vhodnější kontakt méně častý.

Pozitivní vlivy kontaktu s biologickými rodiči na dítě:

Všechny následně popsané pozitivní vlivy kontaktu dítěte mohou fungovat pouze tehdy, když se pečlivě vyhodnotí celková situace dítěte (historie péče, současná péče, psychický a fyzický stav dítěte) a teprve na základě tohoto vyhodnocení se vytvoří plán kontaktu. Pokud se začne s kontaktem bez vyhodnocení, je možné, že se kontakt nastaví nevhodně a následně popsané vlivy budou negativní.

I. Kontakt zlepšuje psychologické prospívání dítěte v NRP

Z dlouhodobého hlediska dítě, které má pravidelný, odpovídající a pozitivní kontakt s biologickou matkou (nebo jiným důležitým členem biologické rodiny) lépe prospívá v náhradní rodině. Dítě rozumí své situaci, ví, proč vyrůstá v náhradní rodině. Zároveň není odděleno od svých biologických příbuzných, a tím neprožívá pocity ztráty a smutku. Celkově se snižuje problémové chování dítěte.

V anglické literatuře je popsáno mnoho výzkumů na toto téma (viz níže).

II. Kontakt předchází a zabraňuje nezdravé idealizaci biologické rodiny

Kontakt dítěte s biologickým rodičem uspokojuje jeho potřebu po informacích, kdo jeho rodič je a jaký je. Naprostá většina dětí vyrůstajících v náhradních rodinách bez možnosti kontaktu s rodiči se ve své mysli často zabírá tím, jací jeho rodiče jsou. Vytvářejí si tzv. království duchů (B.J. Lifton, 1994 -Kingdom of Ghosts), kde se setkávají se svou zidealizovanou maminkou, která jim naprosto rozumí a je na ně(j) vždy hodná. Tyto představy (samozřejmě) neodpovídají skutečnosti a mohou přerůst do formy, kdy nezdravě ovlivňují současný život dítěte.

Tím, že dítě je v kontaktu se svým rodičem, zároveň jak vyspívá, i více rozumí tomu, proč se o něj rodič nestará. To mu napomáhá přijmout fakt, že vyrůstá v náhradní rodině a prohlubuje se tak vztah k náhradním rodičům. Přestože kontakt neprobíhá u biologického rodiče doma, ale na nějakém neutrálním příjemném místě a přestože má biologický rodič čas se na setkání připravit, dítě s přibývajícím věkem více vnímá, že se někdy může rodič chovat zvláštně, je divně oblečený, třeba i „nevoní“, přináší dárky, které jsou použité, špinavé či nefunkční apod. Dítě to většinou nahlas nekomentuje, ale ví o tom. Nemění to jeho vztah k rodiči, ale přispívá to k jeho porozumění celé situaci.

III. Kontakt podporuje rozvoj identity dítěte včetně kulturní a etnické identity

Díky kontaktu s biologickými příbuznými má dítě možnost vědět a vidět, v čem je komu podobné jak fyzickými rysy, tak temperamentem, nadáním a vrozenými vlastnostmi. Zvláště, když dítě vyrůstá v

pěstounské rodině, kde je v mnohém odlišné (nejvíce děti jiného etnika), může tato odlišnost vést k tomu, že se dítě vnímá jako divné, špatné (ošklivé káčátko). Když má možnost vídat se se svou biologickou rodinou, vidí, v čem je podobné a z „divného“ se stává pouze „jiné“, což při dobré podpoře náhradních rodičů může být vnímáno pozitivně.

U dětí jiného etnika, než jsou náhradní rodiče, navíc kontakt přispívá k pozitivnímu vnímání vlastní etnicity a pocitu sounáležitosti s vlastním etnikem.

IV. Kontakt podporuje možnost případného návratu dítěte do biologické rodiny

Pravidelný, častý a pozitivní kontakt dítěte s biologickým rodičem je hlavním podporujícím činitelem pro možnost návratu dítěte do biologické rodiny. Je tak podporována citová vazba mezi biologickým rodičem a dítětem, což může motivovat rodiče k vytvoření podmínek pro znovupřijetí dítěte do péče.

3. LEGISLATIVNÍ RÁMEC

Děti a rodiče mají sami i vůči sobě navzájem práva a povinnosti, kterých se nemohou vzdát či zříci. Tato práva v současné době definuje především nový občanský zákoník či mezinárodní úmluva o právech dítěte. Děti mají mimo jiné právo nejen své rodiče poznat, ale i být jimi vychovávány, mají právo na životní úroveň potřebnou pro jejich rozvoj (a na právo sdílet životní úroveň svých rodičů) i na vzdělání.

V praxi je třeba tato práva a povinnosti nejčastěji řešit, když se rodiče dítěte rozcházejí, když ho nemohou nebo nechtějí vychovávat. Jak a kdo bude o dítě pečovat, musí určit soud. Rozhodnout musí vždy s přihlédnutím k zájmu dítěte.

Za situace, kdy o dítě nemůže pečovat žádný z rodičů, je nutné ihned zajistit péči o dítě. V řadě případů však OSPOD není schopen bezprostředně zjistit, kdo z rodiny by byl ochoten převzít dítě do péče, a je tak nucen věc řešit přechodným umístěním dítěte do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc nebo díky novele zákona o sociálně právní ochraně dítěte je zde také možnost umístit dítě do pěstounské péče na přechodnou dobu. Nejvhodnější je, když OSPOD z vlastní iniciativy vyhledá a kontaktuje členy širší rodiny a aktivně s nimi spolupracuje v otázce svěřeni dětí do péče, a to bezprostředně před podáním návrhu na nařízení předběžného opatření. Vzhledem ke skutečnosti, že ze zákona [§46 odstavec 2 zákonač.94/1963 Sb, Zákon o rodině ve znění pozdějších předpisů] jednoznačně vyplývá, že péče rodiny má mít přednost před péčí ústavní, je povinností OSPOD zjišťovat možnost umístění dítěte do péče širší rodiny bezprostředně po podání návrhu na nařízení předběžného opatření. Tento závěr lze dovodit i z článku 8 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte, který deklaruje právo dítěte na zachování jeho rodinných svazků.

V případech, kdy rodiče nejsou schopni zajistit řádnou péči o své děti, je časté, že prarodiče převzou faktickou péči o děti, aby předešli případnému nařízení ústavní výchovy. Následně pak hledají pomoc u příslušných pracovníků OSPOD, jež žádají o úpravu výchovných poměrů svých vnoučat.

Rodiče, jejichž dítě bylo svěřeno do pěstounské péče nebo do výchovy jiné fyzické osoby, ze zákona svá práva a povinnosti k dítěti neztratili, dítě je však vychováváno pěstounem nebo jinou osobou (rozsah práv a

povinností jiné fyzické osoby není stanoven zákonem, ale obsažen v rozhodnutí soudu), kteří práva a povinnosti podobná těm, která zákon přiznává rodičům, získali soudním rozhodnutím.

Ani dítě ani rodič tedy neztrácejí automaticky právo vzájemného kontaktu, jinak by byli zbaveni možnosti nejen využívat svá práva, ale i plnit své vzájemné povinnosti. Pěstoun (popřípadě jiná fyzická osoba) vykonává přiměřeně práva a povinnosti rodičů, má tedy povinnost pečovat o zdraví dítěte, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj. Může tedy usměrňovat styk dítěte s rodiči v čase, stejně jako usměrňuje dítě, pokud jde o školní docházku nebo koníčky. Pokud by však proti vůli dítěte bránil jeho styk s rodiči, **má dítě samo právo domáhat se pomoci u pracovníků OSPOD, školy či pověřených osob.**

Jestliže dojde k umístění dítěte do pěstounské péče, je OSPOD **povinen svou součinností zajistit kontakt dítěte s rodiči**, zejména být při případných neshodách mezi rodiči a pěstounskou rodinou nápomocen a pomoci při zprostředkování dohody mezi rodiči a pěstouny ohledně jejich styku s dítětem. Je nepřijatelné a proti etice sociální práce, aby OSPOD podporoval přesvědčení pěstounů o nevhodnosti styku dítěte s rodičem (vždy ale máme na mysli kontakt bezpečný, úměrný věku dítěte a okolnostem, kvůli kterým bylo dítě z péče rodičů odebráno). **Zásada podpory styku dítěte s biologickou rodinou musí být vždy respektována.** Všichni jmenovaní pak mají povinnost poskytnout dítěti pomoc.

Pěstoun (analogicky i jiná fyzická osoba) má právo domáhat se rozhodnutí soudu, pokud se domnívá, že rozhodnutí zákonného zástupce (rodiče) není v souladu se zájmem dítěte, popřípadě žádat soud o úpravu či zákaz styku s rodiči ze stejného důvodu. Dítě i rodič se mohou domáhat úpravy svého vzájemného styku, není-li možná dohoda mezi zákonnými zástupci a pěstounem, popřípadě je jejich styk proti vůli dítěte pěstounem bráněno.

V případě, že rodiče zemřeli, byli zbaveni rodičovské zodpovědnosti nebo rodičovských práv, je dítěti soudem přiznán poručník. **Rodiče obecně neztrácejí právo na kontakt s dítětem, ani pokud jsou zbaveni rodičovských práv nebo je omezena jejich způsobilost k právním úkonům.** Vždy je možné navrácení rodičovské zodpovědnosti a už z tohoto důvodu by neměl být kontakt dítěte s rodiči ukončen (pokud však styk není v rozporu se zájmem dítěte).

Je-li dítě osvojeno, **osvojením zanikají vzájemná práva a povinnosti mezi osvojencem a biologickou rodinou.** Z toho vyplývá, že původní rodiče ani jiní členové biologické rodiny **nemají právo na kontakt s osvojencem.** Osvojením vzniká mezi osvojitelem a osvojencem takový poměr, jaký je mezi rodiči a dětmi, a mezi osvojencem a příbuznými osvojitele poměr příbuzenský. Osvojitelé mají rodičovskou zodpovědnost při výchově dětí. Přesto je velmi pravděpodobné, že i děti umístěné do osvojení se o svoje biologické rodiče budou zajímat. Stejně jako všechny ostatní děti mají právo znát svůj biologický původ a nově je také např. v Občanském zákoníku zakotvena povinnost osvojitelů dítě informovat o skutečnosti, že je osvojeno, a to nejpozději v době, kdy nastupuje povinnou školní docházku. Existuje řada organizací, které pomáhají osvojitelským rodinám stejně tak jako rodinám pěstounským, a mohou jim tedy pomoci i v kontaktu dětí s jejich biologickou rodinou (vyhledání, asistence, práce s dítětem).

Z uvedeného vyplývá, že je v pravomoci osvojitelů rozhodnout s kým a jak se může osvojené dítě stýkat. Pokud nezletilé osvojené dítě zná totožnost svých rodičů a případné styky s biologickými rodiči mají

negativní vliv na jeho výchovu, je zde možnost požádat soud o úpravu nebo zákaz styků biologických rodičů s dítětem. Styk mezi dítětem a biologickým rodičem lze tedy upravit soudně, ale ne na návrh biologických rodičů.

4. ASISTOVANÝ KONTAKT S BIOLOGICKOU RODINOU

- a) **Cílem AK je umožnění dítěti setkávání se svým biologickým rodičem v bezpečném prostředí, tak často, jak to dítě potřebuje a takovým způsobem, který dítěti umožňuje strávit tento čas s rodičem pozitivně. AK tak přispívá ke zdravému vývoji dítěte, v některých případech může být i terapeutickým prostředkem.**

Vyhodnocení současné situace dítěte a návržení kontaktu

- vyhodnocení dosavadního kontaktu, pokud byl, jak probíhal, pozitivní a negativní dopady kontaktu
- historie péče biologického rodiče (při nedostatku informací je vhodné požádat OSPOD o informace z historie dítěte)
- vyhodnocení vztahových vazeb dítěte k biologickému rodiči, k pěstounům, případně k dalším osobám
- současný psychický a fyzický stav dítěte (pokud dítě prožívá nějaké složitější období, např. nástup do školy, akutní řešení zdravotních problémů apod., je vhodné zhodnotit, zda je kontakt v tuto chvíli pro dítě přínosný)
- schopnosti a dovednosti biologického rodiče (je schopen pozitivně reagovat na dítě, nepřekračovat hranice, chodit včas, dojet, kam je potřeba, jeho schopnost spolupráce apod.)

Na zhodnocení situace dítěte se podílí vedoucí projektu AK, doprovázející pracovník rodiny, pěstouni, případně terapeut. Teprve na základě vyhodnocení se může přistoupit k návržení kontaktu.

Vhodné otázky při vyhodnocování situace dítěte a pro návrh kontaktu:

Jaký je cíl tohoto kontaktu? Je cílem návrat dítěte do biologické rodiny či nikoliv?

Jak silná je attachmentová vazba mezi dítětem a jeho biologickým rodičem?

Hrozí v kontaktu nějaké nebezpečí?

Co si přeje dítě? Je to bráno na zřetel?

Jak staré je dítě, v jaké vývojové fázi?

Jak pěstouni podporují kontakt s biologickým rodičem?

Jak biologický rodič zvládá organizační okolnosti kontaktu?

Byly vyhodnoceny také změny v životě dítěte v poslední době? (zvláště důležité v dlouhodobé PP)

Bude kontakt zahrnovat dlouhé cestování, případně bude zasahovat do pravidelného řádu dítěte?

Byl zvážen kontakt s dalšími členy rodiny?

Byl nastaven nepřímý kontakt (dopisy, telefony apod.)?

Samotný Asistovaný kontakt stojí v chronologické řadě za celou řadou úkonů, které je nutné vykonat proto, abychom mohli pro dítě garantovat co největší bezpečí. Zároveň vyžaduje součinnost několika stran. Tyto strany mají různě silný vliv i pozici, a to jak na dítě, tak rodinu samotnou. Všechny aspekty míry vlivu a moci, popřípadě oslabení této pozice je potřeba důkladně zmapovat a již na počátku ošetřit a preventivně zajistit co možná největší rovnováhu. Jedině tak může docházet k vyváženým sociálním interakcím, které dítě v kontaktu se svou rodinou potřebuje. Služba Asistovaný kontakt tak může být jistou oporou pro všechny zúčastněné strany.

Tým odborníků, kteří se podílejí na průběhu a fungování AK, je různý dle potřeb daného AK a jednotlivých účastníků (dítě, pěstouni, biologický příbuzný).

Vždy je v týmu prostředník AK jako hlavní koordinátor kontaktu. Dále se na AK podílí provázející osoba pěstounské rodiny, která je zároveň podpůrnou osobou v AK pěstounům a většinou i dítěti. Pokud dítě dochází pravidelně nebo i občasné k určitému terapeutovi, je v týmu také tento terapeut, který dítě na kontakt připravuje a pomáhá mu zpracovávat probíhající kontakty. Terapeut je tedy v tomto případě podpůrnou osobou dítěte. Posledním profesionálem v týmu je podpůrná osoba biologického příbuzného, která připravuje a provází biologického příbuzného.

Kvalitní fungování AK je prací celého týmu a jeho schopnosti navzájem úzce spolupracovat. Celý tým musí mít jednotnou vizi, kterou je především prospěch dítěte a jeho právo na kontakt s biologickými příbuznými. Proto je potřeba aktuálně sdílet informace, které se kontaktu týkají. Pěstouni a biologičtí příbuzní vědí, kdo je členem týmu AK a vědí, že tým navzájem spolupracuje. Všichni členové týmu jsou uvedeni v Dohodě o AK, při podpisu Dohody jsou pěstouni a biologický příbuzný seznámeni se systémem spolupráce v AK.

Sdílené informace mezi členy týmu se týkají průběhu přípravy jednotlivých účastníků AK (obavy, úzkosti, jejich zpracování, nastavení účastníků vůči AK apod.) a poté probíhajícího kontaktu a reakcí účastníků na něj. Pokud některý zúčastněný řeší problém, který se týká AK a probírá to se svou podpůrnou osobou, týká se to celého týmu, jehož úkolem je spolupracovat na řešení problému. Významné jsou proto také informace od terapeuta, zejména, co se týká celkového psychického stavu dítěte a jeho vztahu k biologickému příbuznému (nikoliv konkrétního obsahu jednotlivých terapeutických sezení s dítětem).

Tým by se měl zhruba 1x za půl roku společně sejit a daný AK prokonzultovat. Komunikace v průběhu AK probíhá běžným způsobem – setkání pracovníků, dropbox, telefon. Každý pracovník je zodpovědný za rychlé předání aktuálních informací.

b) Jednotlivé fáze AK, struktura

I. Zaznamenání zakázky (nejčastěji Průvodce)

II. Předání zakázky + Informační servis

- Průvodce předá „zakázku“ poradenskému centru RaC vč. informačního servisu – (viz popis jednotlivých kroků)

- Informace o rodině pěstouna, o bio rodině, o dítěti včetně jeho historie i aktuální situace, spolupráce s OSPOD (všechny kontakty na zúčastněné strany)

III. Přípravná fáze – NEJDŮLEŽITĚJŠÍ FÁZE

- s pěstounskou rodinou + dítětem
- s biologickým rodičem

IV. Setkání pěstoun, biologický rodič, prostředník AK

- nastavení podmínek dohody o AK (i více schůzek...)
- podepsání dohody

V. Asistovaný kontakt

- podle domluvených podmínek biologický rodič, dítě, prostředník AK (pěstoun, další osoby...)

VI. Zpětná vazba KP

- v předem domluvených frekvencích, ideálně po každém AK
- zpětná vazba i od průvodce směrem k prostředníkovi AK

VII. Rekapitulace AK

c) Popis jednotlivých kroků

- Zaznamenání zakázky

Zakázku nejčastěji zaznamená průvodce rodiny, ale je možné, aby se pěstouni či biologický příbuzný obrátili přímo na poradenské centrum RaC. Je však nutné, aby předem měli základní informaci, k čemu by jim služba AK měla posloužit a jaká mohou mít od této služby očekávání. To popíše buď svému průvodci, popřípadě přímo pracovníkovi AK, který zakázku zaznamená. Zakázku může vyvolat i dítě, které by svou žádost o AK předalo průvodci rodiny.

- Předání zakázky + informační servis

Tato fáze nastane pouze tehdy, je-li prostředníkem průvodce. Pokud se klient (pěstouni či biologický příbuzný) rozhodne PC kontaktovat přímo, jsou náležitosti předání zakázky s informačním servisem součástí kroku předcházejícího, tedy zaznamenání zakázky.

Informačním servisem jsou myšleny kontakty na všechny zúčastněné strany, tedy pěstouny, biologické příbuzné, OSPOD a konkrétního pracovníka, pracovníky RaC, kteří budou s pěstounskou rodinou, dítětem a biologickým příbuzným pracovat. Důležité je zaznamenat také datum narození dítěte a jeho aktuální místo pobytu.

- Přípravná fáze pro jednotlivé strany (pravidla, dohoda...)

Na kontakt dítěte s biologickým rodičem či jiným příbuzným musí být připraveny všechny strany, kterých se kontakt týká, tedy biologický příbuzný, pěstouni a dítě.

Biologického příbuzného na kontakt připravuje jeho podpůrná osoba, podpůrná osoba pěstounů – jejich průvodce, taktéž dítě, nebo pokud dítě dochází do terapie, terapeut.

Prostředník AK je zodpovědný za dohled nad přípravou a s tím související rozhodnutí, kdy je možno přistoupit k dalšímu kroku AK, tedy podpisu Dohody o AK, při setkání dospělých bez dítěte. Jednotlivé úkoly přípravy jednotlivých stran jsou rozepsány v popisu úkolů podpůrných osob. K dalšímu kroku AK není možno přistoupit, aniž by byli všichni zúčastnění připraveni. Pokud by některá strana nebyla připravena, mohlo by dojít k selhání AK, který se pak obtížně znovu nastavuje a organizuje (nejčastěji může dojít k emoční destabilizaci někoho z přítomných).

Témata v rámci přípravy

- připravenost po všech stránkách (psychická, technická, organizační..., motivační)
- příprava na uzavření dohody – jaká je přesně zakázka (kdo vyvolal, koho je potřeba motivovat, podpořit, co ošetřit)
- podmínky pro uskutečnění AK, pro přerušení, popř. ukončení
- čas, místo, frekvence
- co od kontaktu jednotlivé strany očekávají a co přinášejí
- vymezení rolí (kdo bude AK přítomen, kdo bude podpora pěstounské rodiny, dítěte, bio rodiče)
- ošetření případných spolupracujících subjektů (OSPOD, NNO...)
- motivační pohovor
- diagnostická rozvaha

Pozn. S každou zúčastněnou stranou se jedná v přípravné fázi samostatně (individuálně)

- Dohoda – setkání

Před vlastním AK dojde k setkání dospělých a podepsání Dohody o AK. Toto setkání je důležité také proto, aby pěstouni měli možnost seznámit se a v neutrálním prostředí si popovídat s biologickým příbuzným. Většinou se setkají poprvé nebo se setkali při jednání soudu o PP.

Toto setkání moderuje prostředník AK, mohou se zúčastnit i podpůrné osoby pěstouna a biologického příbuzného, záleží na potřebách jednotlivých stran. Kromě seznámení je také možné využít setkání pro vzájemné otázky. Ze strany biologického příbuzného jde hlavně o otázky týkající se současného prospívání dítěte, ze strany pěstounů otázky ohledně historie, případně rodinných vazeb dítěte. Prostředník AK vytváří prostor jednotlivým stranám, podporuje zúčastněné a dohlíží na udržování hranic. Díky tomuto setkání dospělých se mohou odstranit různé obavy a strachy, které jednotlivé strany mají, a které se při následném setkání, kterého se účastní již dítě, nemusí řešit.

Dalším cílem setkání je zkonkretizovat Dohodu, tzn. domluvit podrobnosti AK. Dohoda (viz příloha) obsahuje kontakty na jednotlivé strany a pracovníky RaC, datum, čas, místo setkání, kdo se účastní a další konkrétní podmínky setkání.

Pokud jde o první kontakt dítěte s biologickým příbuzným po dlouhé době, případně se setkají zcela poprvé, je na místě sepsat nejprve Dohodu o prvním setkání. Po proběhnutí se toto setkání vyhodnotí a teprve poté se sepíše Dohoda o kontaktu na delší období.

V Dohodě je potřeba podchytit také konkrétní podmínky související s tímto AK. Například, pokud má biologický příbuzný problém s nějakou závislostí, zaneše se do Dohody podmínka, že na setkání s dítětem dorazí ve střízlivém stavu, před setkáním se setká s prostředníkem, který při případném porušení podmínky bude dál jednat.

Též v Dohodě může být popsáno oslovování, způsob fyzického kontaktu, témata, o kterých není dobré s dítětem mluvit.

Pokud Dohoda zachycuje plán AK na delší dobu, doporučuje se zanést do Dohody i další domluvené způsoby kontaktu – telefonáty, dopisy, dárky apod.

- **Samotný Asistovaný kontakt (AK)**

AK by měl vždy probíhat na neutrální půdě, ne v bytě pěstounů nebo biologických rodičů. Nejlépe je zvolit místo, které dítě zná a cítí se tam dobře, a zároveň toto místo splňuje požadavky na aktivně strávený čas s biologickým příbuzným. Nevhodné jsou prostory, kde je velký hluk nebo moc cizích lidí (např. herny v nákupních střediscích, někdy je však toto místo jediným možným kompromisem mezi zúčastněnými stranami).

V případě, že biologický příbuzný bydlí ve velké vzdálenosti od dítěte, je samozřejmě vhodné zvolit takové místo AK, kdy bude dítě co nejméně cestovat. Jsou ale situace, kdy biologický příbuzný není schopen (z finančních i jiných důvodů) vzdálenost překonat. To by nemělo být důvodem pro neuskutečnění kontaktu, pokud je v zájmu dítěte.

Čas kontaktu by měl zapadat do programu dítěte, neodehrávat se v době, kdy dítě má nějaké pravidelné kroužky a muselo by je vynechat.

Vždy je dobré vymyslet takové podmínky AK, které budou pro dítě co nejpřirozenější a budou ho co nejméně zatěžovat.

Prostředník AK dohlíží na to, aby se účastnily jenom ty osoby, které byly dopředu domluveny a dítě o nich ví. Někdy mají zvláště biologické matky potřebu ukázat dítě svému partnerovi či přivést nečekaně další příbuzné. Pak je potřeba vysvětlit, že to nebylo domluvené a pokud je dítě zahlédlo, umožnit pozdravení či představení a poslat je pryč.

Přítomnost pěstouna při AK je důležitá zvláště u malých dětí, pro které je hlavní pečující osobou a tedy se s ním cítí bezpečně. U starších dětí je potřeba případy řešit individuálně a vždy se zamýšlet nad tím, jak dítě bez pěstouna bude AK prožívat. Samozřejmě podmínkou účasti pěstouna jsou srovnané vztahy mezi ním a biologickým rodičem. Dítě by nemělo být svědkem vzájemné nevráživosti.

Zároveň přítomnost u kontaktu pomáhá pěstounům dítěti lépe rozumět, vidět ho v interakci s rodiči, vidět, jak vše prožívá. Pak také mohou lépe reagovat na vyprávění dítěte, případně na jeho otázky ohledně biologické rodiny.

Cílem vlastního setkání je umožnění dítěti strávit se svým příbuzným příjemný bezpečný čas. To znamená, že si dítě může s tímto dospělým hrát, povídat či činit jinou aktivitu, která ho baví. Když se biologický rodič nebo jiný příbuzný s dítětem dlouho neviděl, zřejmě nebude vědět, co má dítě rádo a jak si s ním hrát. Proto se náplň setkání někdy probírá už při předchozím setkání dospělých. I tak se někdy může dospělý cítit nejistý s dítětem a potřebuje pomoc prostředníka přímo při setkání s dítětem.

Bezpečí dítěte při AK se musí zajistit i po psychické stránce. Např. přísliby biologické matky, že si vše v životě zařizuje a brzy si dítě vezme do péče, jsou pro dítě destabilizující, dítě pak může žít v naději, že již brzy bude s matkou, ačkoliv je tato možnost nereálná. Následkem toho bývá, že dítě se nepoutá ke svým pěstounům a vlastně čeká, „až bude lépe“.

Je otázkou přípravy na AK jim vysvětlit, co je pro psychické bezpečí dítěte důležité.

Biologičtí příbuzní také někdy mohou říkat další citově náročná sdělení pro dítě: „Nemohu bez tebe žít.“, „Strašně se trápím, že nejsi se mnou.“, „Musíš se ti po mně moc stýskat.“ apod. I tyto projevy je potřeba mírnit, pro děti jsou tato sdělení zatěžující.

- **Zpětná vazba**

Pro kvalitní AK je nezbytná zpětná vazba ze strany všech zúčastněných osob. Zvláště důležité je věnovat se tomu, jak setkání prožívalo dítě. Pokud má dítě navázaný pevný vztah k pěstounům, tak s nimi o kontaktu přirozeně mluví a prostředník může získat zpětnou vazbu od pěstounů. Pokud dítě s pěstouny o biologické rodině nemluví, je potřeba zeptat se přímo dítěte (provázející osoba nebo jiná podpůrná osoba pěstounů) a zároveň zjistit a pracovat na důvodech zhoršené komunikace mezi dítětem a pěstouny.

- **Rekapitulace (Revize AK)**

AK je potřeba pravidelně revidovat, protože se neustále proměňuje jak v čase, tak s vývojem dítěte a postojem, případně stavem biologického příbuzného. Za jaké období má revize probíhat, je nastaveno v Dohodě, ale nemělo by přesahovat období 3 měsíců.

Pokud prostředník AK vnímá, že je potřeba v nastavení AK něco změnit, může opět svolat setkání dospělých a změnit společně v Dohodě, co je potřeba.

Pokud je potřeba změnit nějaké nastavení AK akutně, je to v kompetenci prostředníka AK.

- **Období mezi setkáními**

Dle potřeb dítěte je dobré nastavit (nejlépe zaznamenat do Dohody o AK) další způsoby kontaktu v mezidobí, jako jsou pohledy, telefonování, dárky, a také písemné zprávy o dítěti od pěstounů biologickému příbuznému. Frekvence a obsah je též vhodné rámcově popsat v Dohodě, většinou úzce souvisí s frekvencí osobního kontaktu.

Dopisy, pohledy a dárky

Využívají se, pokud osobní kontakt probíhá jen občasně, případně jako přání k narozeninám, svátkům, Vánocům apod. Dopisy a pohledy by neměly obsahovat plané sliby a vypjaté citové

projevy, viz výše. Obsah dárků je dobré také dopředu domluvit s pěstouny (nejlépe přes prostředníka AK). V rodinách, kde je více dětí, je složitě zvládnout situaci, kdy jedno dítě dostává dárky a ostatní ne.

Telefonování

Pro malé děti je využívání telefonování většinou nevhodné, dítě nechápe, s kým mluví, je zmatené. U starších dětí jsou telefony možné, ale je potřeba přesně určit kdy a kdo zavolá a zhruba délku telefonátu. Biologičtí příbuzní chtějí volat často, ale pak např. nemají kredit a na týdny se odmílí. To je pro dítě opět zdrojem nejistoty, kterému se dá jasnými hranicemi předejít. Pěstoun by měl být přítomen telefonování, aby mohl pomoci dítěti, pokud by bylo nejisté a ve správný čas telefonát ukončit.

Pokud má dítě vlastní mobil, je vhodnější uskutečňovat telefonáty přes mobil pěstouna a biologickému příbuznému telefonní číslo dítěte nesdělít. Výjimkou jsou příbuzní, u kterých máme naprostou jistotu, že hranice nebudou překračovat.

Skype, facebook a další internetové možnosti

Kontakt přes internet se velmi obtížně nastavuje a špatně se v něm udržují hranice. Je lepší tento druh kontaktu nevolit a využít raději jinou možnost. Skype je možno použít u starších dětí, pokud biologický příbuzný žije daleko a osobní kontakt je řídký. Facebook či jinou sociální síť někdy využívají starší děti pro kontakt se sourozencem, se kterým nežijí. V naprosté většině probíhá tento kontakt dobře a pro děti je výborné, že spolu mohou být v častém kontaktu, přestože žijí odděleně.

Písemné zprávy pěstounů biologickému příbuznému o dítěti

Tyto zprávy se používají v případě, když je kontakt řídký, např. 1x za půl roku. Pěstoun v mezidobí mezi osobním kontaktem napíše biologickému příbuznému zprávu o dítěti, co se za poslední dobu významného událo, co je nového v životě dítěte, může přidat fotografie. Většina biologických příbuzných je za tyto zprávy vděčná, také tyto zprávy podporují jejich zodpovědnost vůči dítěti.

Období mezi setkáními využívají podpůrné osoby v práci s klienty na tématech, která se průběžně objevují a nějakým způsobem souvisí s AK, např. zlepšení vztahů mezi pěstouny a biologickými příbuznými, nápady na obsah AK, životní situace zúčastněných.

d) Vymezení rolí v rámci služby AK:

Prostředník AK

Prostředník AK je jakýmsi styčným důstojníkem pro všechny zúčastněné strany. Jde o člověka, který má přehled o všech krocích v rámci konkrétního připravovaného AK, má k dispozici veškeré kontakty na zúčastněné strany, zodpovídá za předávání informací mezi jednotlivými stranami (zejména průvodcem pěstounské rodiny a podpůrnou osobou biologického příbuzného, popř. terapeutem). V rámci již probíhajícího AK je přítomen všem plánovaným setkáním a zajišťuje v první řadě bezpečnost dítěti. Poskytuje zároveň krizovou intervenci všem stranám, které to aktuálně potřebují, ovšem opět v nejlepším zájmu dítěte.

Prostředník AK má právo ukončit AK v případě, že shledá okolnosti, při kterých není nejlepší zájem dítěte či jeho bezpečnost zajištěna (např. je-li některá ze stran pod vlivem návykových látek, vyjadřuje nevhodné názory či vyvolává v dítěti negativní emoce apod.). Po konkrétním AK má právo průběh zhodnotit a popřípadě přenastavit pravidla pro další setkávání či ukončení AK.

Podpůrná osoba pěstouna

Podpůrná osoba pěstouna je zároveň doprovázející osobou pěstounské rodiny. Jejím úkolem v rámci AK je pomáhat pěstounům zpracovávat jejich obavy, názory, nápady týkající se biologické rodiny a kontaktu. Většina pěstounů vnímá, jak emočně složitý je kontakt dítěte s vlastním rodičem. Hluboké porozumění a schopnost pěstouna správně reagovat na chování dítěte v souvislosti s kontaktem je velmi důležité pro vytváření pevného vztahu mezi ním a dítětem.

Zároveň podpůrná osoba pěstouna doprovází v rodině svěřené dítě. Je vhodné vytvořit si s dítětem natolik blízký a pro dítě bezpečný vztah, že dítě může otevřeně mluvit o svých pocitech a přáních.

Úkoly podpůrné osoby pěstouna vůči pěstounům:

- Podpořit pozitivní vnímání AK u pěstouna. V případě, že pěstoun není přesvědčen o vhodnosti kontaktu, je potřeba na tématu pracovat. Vysvětlit, jak AK probíhá, co mu předchází, jakým způsobem je zabezpečeno psychické i fyzické zdraví dítěte, vysvětlit, co znamená pravidelná revize AK.
- V období přípravné fáze pracuje podpůrná osoba s pěstounem na návrhu kontaktu s biologickým rodičem tak, aby kontakt co nejvíce odpovídal potřebám dítěte. Probírá se, jak často by měl kontakt probíhat, jak dlouho, kde, kdo se bude účastnit. Pěstoun zná dítě nejlépe a proto je schopen odhadnout, jak by měl kontakt vypadat, aby byl pro dítě vhodný.
- Pomoc pěstounovi v případě negativních pocitů vůči biologickému rodiči. Neodsuzovat, ale pomoci konstruktivně zpracovat. Někdy mají pěstouni potřebu biologickému rodiči pomáhat nebo reagovat na jeho případné prosby o peníze apod. Podpůrná osoba pomáhá pěstounům chápat jejich postavení a význam pevného držení hranic vůči biologickým rodičům.
- Podporovat pěstouna v účinných reakcích na případné rozrušené chování dítěte před kontaktem a hlavně po kontaktu. Pro většinu dětí je kontakt velmi emočně náročný, což se promítá do jeho chování. Nejčastěji jsou děti podrážděné, nereagují na slovní pokyny, mají regresivní chování (šišlání, lezení po pěstounovi, kňourání apod.), jsou v odporu, případně jdou do agrese nebo jsou úzkostné. Někteří pěstouni mají tendenci z tohoto chování usuzovat, že kontakt pro dítě není vhodný. Pochopení toho, že rozrušení dítěte v souvislosti s kontaktem je zcela přirozené, pomáhá pěstounovi lépe vnímat pocity dítěte.
- Podpora pěstouna v otevřené a pro dítě srozumitelné komunikaci o biologické rodině. Otevřenost pěstounů umožňuje dítěti cítit se uvolněně ve vztahu k jeho biologickému rodiči. Zároveň mu také umožňuje otevřeně s pěstouny mluvit o svém původu, rodině, etnicitě apod.

Několik slov ke vztahu mezi pěstouny a biologickými rodiči:

Vztah mezi pěstouny a biologickými rodiči je už ze své podstaty velmi složitý. Pěstouni se zlobí na biologické rodiče za to, co dítěti udělali, že se o něj nestarají, biologičtí rodiče mohou mít pocit, že jim pěstouni dítě ukradli, že se o něj nestarají dost dobře apod. Většinou bez pomoci dalších nezúčastněných osob je tento vztah spíše konfliktní.

Pro dítě je ale vztah mezi pěstouny a biologickými rodiči velmi důležitý. Pokud je dobrý, obě strany se

respektují a vycházejí spolu bez konfliktů, dítě se pak může cítit součástí obou rodin a nemusí řešit komplikovaně loajalitu vůči pěstounům a vůči biologickému rodiči. Může se projevovat přirozeně, projevovat svoje city, aniž by se bálo, že někomu ublíží nebo že se to nesmí.

Úkoly podpůrné osoby pěstouna vůči svěřenému dítěti:

- Navázání bezpečného a otevřeného vztahu s dítětem.
- Umožnit dítěti otevřeně mluvit o svých biologických příbuzných a o kontaktu.
- Sledovat změny u dítěte ve vztahu k biologickému rodiči a ke kontaktu. Pomoci mu rozumět těmto změnám a případně na základě prožívání dítěte navrhnout změnu AK.
- Pomoc dítěti ve zpracování emocí z kontaktu.
- Správné vyhodnocení situace, kdy je potřeba obrátit se na odbornou pomoc terapeuta, který pomůže dítěti zpracovat složitější témata.

Ideální situace je, kdy se témata biologické rodiny a kontaktu mohou probírat společně s pěstouny i dítětem. K tomu je nezbytné správné nastavení pěstounů vůči biologickým rodičům a kontaktu. Vždy však zůstanou některá témata, která jsou potřeba probrat pouze s pěstouny.

Průvodce - podpůrná osoba pěstouna

- Podpora dítěte – pracovník, který rodinu doprovází, je v pravidelném osobním individuálním kontaktu s dítětem. Zjišťuje jeho aktuální spokojenost, míru naplnění jeho potřeb, podporuje dítě ve vyjadřování jeho myšlenek, pocitů, přání, nejistot, potřeb. Podpora se týká všech dětí v rodině, přijatých i vlastních.
- Podpora pěstounů – pracovník, který rodinu doprovází, je v pravidelném osobním kontaktu s pěstouny. Pracovník podporuje pěstouny k reflexi jejich náhradního rodičovství, posiluje kompetence pěstounů, plánuje společně s nimi další služby pro dítě či celý rodinný systém. Nabízí prostor pro sdílení výkonu náhradní rodinné péče, pro řešení aktuálních obtíží rodiny a také pro práci na dlouhodobých zakázkách rodiny a dětí v ní (např. posílení vztahové vazby mezi dítětem a pěstouny, podpora identity přijatého dítěte atd.).

V pěstounské rodině se v průběhu doprovázení může objevit jako velmi silné téma asistovaný kontakt. V takovém případě je průvodce mnohdy tím prvním, kdo zaznamená toto téma, kdo s ním musí začít pracovat a kdo jej podstoupí i dále k dalším členům AK. I nadále však zůstává podpůrnou osobou pěstounů i dítěte.

Podpůrná osoba dítěte

Podpůrnou osobou dítěte je v první řadě vždy průvodce pěstounské rodiny. Platí tedy stejná pravidla a nastavení jako pro pěstouny. Pokud však průvodce pociťuje, že je potřebné nabídnout dítěti ještě další podporu nad rámec svého doprovázení, může nabídnout služby a podporu terapeutickou.

Terapeut v roli podpory dítěte

Pokud dítě pravidelně nebo jen občasně dochází k terapeutovi, může roli podpůrné osoby dítěte převzít terapeut. Protože významnou podmínkou pro AK je porozumění dítěte své historii, je to právě terapeut, který historii s dítětem probírá a pomáhá mu ji zpracovat. To terapeutovi umožňuje plynule navázat

přípravou na AK a následně rekapitulovat probíhající kontakt.

Zapojení terapeuta je zvlášť důležité, pokud má dítě k danému příbuznému komplikovaný vztah, zažilo s ním složité situace nebo předchozí kontakt neprobíhal dobře. V některých případech je potřeba se nějaký čas intenzivně věnovat terapii a dočasně kontakt odložit.

Terapeut je součástí týmu AK a na základě své práce s dítětem může navrhnout jiné nastavení kontaktu, které více odpovídá potřebám dítěte. Protože vždy vycházíme z potřeb dítěte, vhléd terapeuta je velmi cenný a důležitý.

Podpůrná osoba biologického příbuzného (nejčastěji matky)

Naprostá většina biologických matek se svých dětí vzdává (nebo jsou jim děti odebrány) v situacích, které neumí vyřešit. Samy často pocházejí ze složitých poměrů, vyrůstaly v dětských domovech či nefunkčních rodinách. Nedokáží si zařídit život tak, aby se mohly o dítě postarat. Vzdání se dítěte jim působí smutek, pocity zoufalství, trauma, často na zbytek života. Je to pro ně stále jejich dítě a cítí mateřské pudy. Mají pocit, že zklamaly, mají pocity viny a ztráty. Často jim toto selhání lidé připomínají a tak žijí s puncem těch, které se nestarají o vlastní dítě. Někdy mají dokonce pocit, že špatné věci, které se jim po opuštění dítěte staly, jsou trestem za to, že dítě opustily.

Adekvátní terapeutická pomoc se biologickým matkám v naprosté většině nedostává, většina z nich žije na hranici chudoby a řeší řadu dalších problémů – práci (často mají nedokončené vzdělání), bydlení, partnerské vztahy, závislosti apod.

Proto si musíme uvědomit, že při přípravě na AK pracujeme s matkami, které mají mnoho problémů a především vůbec neví, co jejich rodičovství vlastně znamená (včetně správného pochopení PP). Často mají neadekvátní představy o kontaktu, nerozumí tomu, v čem mohou dítěti být prospěšné a také neumí s dítětem trávit hezký čas, protože nemají zkušenosti s dětmi.

Období přípravy:

- Navázání kontaktu s biologickou matkou (nebo jiným příbuzným dítěte), vysvětlení role podpůrné osoby. Vytvoření atmosféry důvěry, kdy matka může sdělovat své představy, pocity.
- Vysvětlení a podpoření její rodičovské role, přestože dítě nemá v péči. Dítě potřebuje vědět, že ho má ráda, že není jeho chyba to, že se o něj nestará.
- Zjistit, jak si kontakt biologická matka představuje a pomoc při usměrnění představ dle potřeb dítěte. Podpůrná osoba by měla v tomto spolupracovat s dalšími kolegy, kteří se o pěstounskou rodinu starají a společně s pěstouny probrat, které aktivity s biologickou matkou jsou pro dítě nejvhodnější. To se týká hlavně dětí starších, které již nebaví trávit čas v herně.
- Příprava matky na konkrétní kontakt – výběr vhodného daru, probrání průběhu kontaktu (rozdílné u prvního kontaktu s dítětem a u pravidelně probíhajících kontaktů), tělesný kontakt s dítětem („nevrhat se“), oslovování apod.

Období již probíhající období kontaktu:

- Rekapitulovat s matkou probíhající kontakt, podporovat ji v případných změnách v kontaktu, které mohou nastat s vývojem dítěte. Probrání situací, které nastaly při kontaktu, kdy se dítě chovalo pro matku nepochopitelně a nevěděla, jak reagovat – odmítání matky, neposlušnosti, hyperaktivita dítěte apod.
- Podporování rodičovské role biologické matky. Směrování matky k dítěti vhodným způsobem – např. „Mám tě ráda, ráda s tebou trávím čas, jsem ráda, že jsi u těchto náhradních rodičů, když se

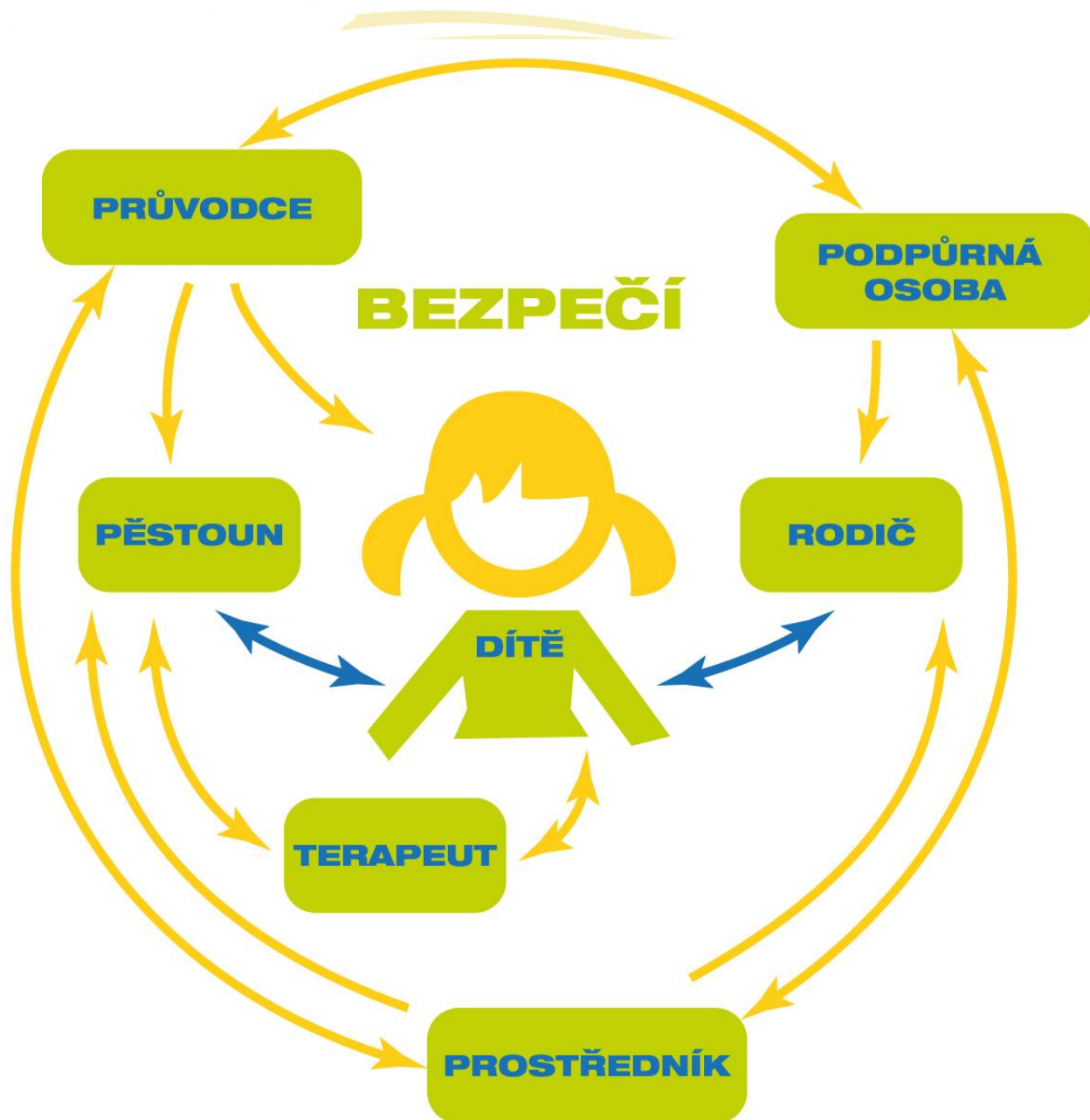
nemůžu o tebe starat já atd.“

- Probírání dalších aktuálních témat dle potřeb – vztah k pěstounům (jak s nimi komunikovat, jak o nich mluvit s dítětem), prospívání dítěte tělesné i psychické, životní situace matky (pomoc v realistickém náhledu na vlastní život v kontextu možnosti převzetí dítěte zpět do péče).

Poznámky:

- Může nastat situace, že v přípravném období budou podmínky nastaveny tak, že nebude potřeba (nebo naopak nebude možný) AK, v tom případě bude dohoda ukončena.
- Průvodci nikdy nebudou prostředníky AK, nebudou podporou bio rodičů

e) Rizika, krizová intervence

- Jedním z rizik asistovaného kontaktu může být pro dítě např. blízký vztah k více lidem (multiple attachments), který může u dítěte vyvolat zmatek a konflikt loajality. Proto je nezbytné pečlivě zvážit, zda kontakt s biologickým rodičem nebude ohrožovat attachment s pěstounem. S tím souvisí

i vyhodnocení, zda se v nejbližší době počítá s návratem dítěte do biologické rodiny či nikoliv. V případě, že se o návratu zatím neuvažuje a vztah dítěte k pěstounům se teprve vyvíjí, je na místě kontakt méně četný a méně intenzivní. Cílem takového kontaktu není rozvoj vztahu mezi dítětem a rodičem, ale spíše udržování a nepřerušování kontaktu.

- Krizová intervence – během asistovaného kontaktu (nebo také těsně před nebo těsně po asistovaném kontaktu) může nastat krizová situace. U dospělých účastníků může jít např. o krizi pramenící z psychopatologie (např. u klientů se závažnými neurotickými obtížemi, klientů se závislostí na alkoholu nebo drogách, s vleklou depresí či psychózou) nebo o tzv. neodkladné krizové stavy (např. nekontrolovatelná zlost, agrese, sebevražedné chování atd.). U dítěte může jít např. o krizi situační vyvolanou souběhem několika faktorů, z nichž jedním může být právě asistované setkání. Je vždy úkolem prostředníka AK, aby takovou situaci zvládl a zajistil bezpečí především pro dítě, ale také pro ostatní účastníky, vnesl do situace strukturu a oporu, situaci zpřehlednil, případně přivolal další pomoc (např. rychlou záchrannou službu, policii či jiného pracovníka). Pokud k takové situaci dojde, je nutné, aby co nejdříve informoval vedoucího projektu AK, situaci písemně zaznamenal a zúčastnil se intervize, případně i supervize, protože se jedná o situaci velmi náročnou i pro něj samotného. Úkolem prostředníka AK je mimo jiné takovým situacím předcházet a tedy, pokud je možné vyzpozorovat, že se ke krizi schyluje, kontakt včas a bezpečně ukončit.

f) Příbuzenský AK

AK v rodinách, kde pěstounem je příbuzný dítěte, má svoje specifika, která je potřeba znát a pracovat s nimi. Hlavní rozdíl od AK, kde nejsou strany příbuzné, je to, že pěstouni a biologičtí rodiče se dobře znají a v naprosté většině jsou jejich vztahy komplikované.

Nejčastějším případem je situace, kdy prarodiče jsou pěstouny svého vnoučete, biologický rodič je tedy jejich synem či dcerou. Prarodiče se často potýkají s pocitem viny, že selhali ve výchově vlastního dítěte. V historii jejich vztahu bylo pravděpodobně období, kdy se pro své dítě naprosto nasadili, snažili se mu pomoci začít „správně žít“. Postupně pak zjistili, že jejich nasazení k ničemu není a jediná věc, kterou mohou nyní učinit, je postarat se o vnouče. Většinou mají za sebou mnohaleté hádky s rodičem dítěte, zklamání, lži.

Děti v těchto pěstounských rodinách bývají v kontaktu se svými rodiči většinou od začátku pěstounské péče. Kontakt často probíhá komplikovaně, prarodiče nevědí, jaké dát kontaktu hranice, a tak probíhá často nahodile, nekontrolovaně, pro dítě nevhodně.

Kazuistika:

Marie je závislá na drogách od svých 14 let. Její matka se jí snažila pomoci, 2x ji odvezla na léčení, ale situace se zhoršovala. Konflikty mezi matkou a dcerou se odehrávaly při každém setkání. Marie žila dlouhodobě na ulici, byla zvyklá se občas domů přijít umýt a najíst. Matka to tolerovala, neměla sílu dceři v tom bránit. Když bylo Marii 20 let, porodila dítě, o které se vzhledem ke své těžké závislosti nemohla starat. Syn Petr byl svěřen do pěstounské péče babičky. Marie nadále nahodile docházela ke své matce s tím, že jde za synem, většinou se ale jenom najedla a dítěti se nevěnovala. Tyto návštěvy vždy provázely hádky a výčitky.

Když bylo Petrovi 5 let, byla situace stále stejná. Petřík již věděl, že Marie je jeho máma a rád si s ní hrál, když se mu věnovala, to bylo ale jen při některých návštěvách. Když došlo k hádce mezi matkou a dcerou, schovával se, někdy se počural.

Doprovázející organizace babičky navrhla asistovaný kontakt, babička souhlasila. Byla sepsána dohoda o kontaktu. Zrušily se návštěvy Marie u matky a kontakt byl nastaven 1x za měsíc v prostorách doprovázející organizace. Marie zpočátku nesouhlasila, ale za pomoci své podpůrné osoby postupně nahlédla, že toto nové uspořádání bude dobré pro Petříka i pro ni. Situace se výrazně uklidnila, přestože se matka s dcerou při AK setkávaly, ke konfliktům nedocházelo. Petřík si tato setkání s Marií oblíbil.

Dynamika vztahů v příbuzenecké pěstounské péči mezi pěstouny a biologickými rodiči je většinou mnohem komplikovanější než v běžné PP. Je proto v zájmu dítěte věnovat velkou pozornost přípravě jednotlivých stran a jejich pochopení, že jde na prvním místě o dítě a jeho prospěch. Na tom se většinou obě strany shodnou a jsou potom schopné souhlasit s novým (často velmi odlišným) způsobem kontaktu dítěte s rodičem.

5. HLEDÁNÍ KOŘENŮ

Kniha života

Vytváření knihy života je jednou z nejvhodnějších technik, jak pomoci dítěti dobře rozumět své historii a přítomnosti. Jde o kreativní zpracování životního příběhu dítěte, tedy zaznamenání historických událostí (narození, péče rodičů, pobyt v dětském domově, v pěstounské péči, škola apod.) a zaznamenání důležitých osob v životě dítěte. Dítě si knihu s pomocí dospělého samo vytváří, volí způsob zpracování, postup. Dospělý ho vede, pomáhá shromažďovat informace, dokumenty, fotografie.

Způsob zpracování KŽ může být velmi různý, záleží na tom, jakou formu dítě vybere, co ho baví. Děti výtvarně nadané často volí klasický silný sešit s pevnou vazbou bez linek, kam kreslí, píše a lepí. Jiné děti raději postupují po jednotlivých čtvrtkách, které se pak zakládají do kroužkového bloku nebo jiných desek. Tato metoda má výhodu, že se můžou stránky libovolně doplňovat nebo přehazovat. Děti, které již ovládají základy práce s počítačem, můžou zvolit vytvoření KŽ na počítači. Také se používají předtištěné sešity, které děti doplňují.

Práce na knize života umožňuje dítěti srozumitelně chápat, co se v jeho životě dělo a kdo je kdo v jeho životě. Pomáhá mu také se vyrovnat s některými obtížnými obdobími života. Jednotlivé události, osoby, období se pojmenují, utřídí, zanesou na papír, povídá se o nich. Dítě má možnost strukturovaně vnímat svou minulost, která tak dává smysl a může tak porozumět svým kořenům. Tím si zároveň vytváří pozitivní vztah samo k sobě a také k druhým lidem.

Některé děti o minulosti nemluví, většinou se domnívají, že s jejich minulostí a vlastně s nimi samotnými něco není v pořádku. V takovém případě je zvláště potřeba KŽ vytvořit, ale musí se postupovat velmi citlivě. Vytvářením KŽ přestane být minulost záhada, ztrácí svá tabu. Důležitým úkolem je, aby dítě rozumělo tomu, proč došlo k jeho oddělení od rodičů, proč se o něj neuměli postarat. Tím se může ujistit o tom, že to není jeho vina. Neznalost naopak vede k idealizaci biologických rodičů, k vytváření fantazií, dítě k rodičům buď upíná své naděje, nebo se na ně zlobí.

Fakta se sdělují vždy pravdivě a způsobem, který odpovídá věku dítěte. Původní rodiče se neodsuzují a nehodnotí, pouze se konstatují fakta a vysvětlují okolnosti. Snažíme se najít na osobnostech rodičů i dobré

věci, protože dítě se nemůže cítit dobře, jsou-li rodiče, ze kterých pochází, považováni za zlé.

Tvoření Knihy života je vlastně terapeutická metoda. Je proto důležité, kdo s dítětem knihu vytváří. Atmosféra by měla být bezpečná, příjemná a tvůrčí, i když se někdy probírají tíživé věci.

Pokud má dítě kvalitní vztah se svými pěstouny, je vhodné, aby ji vytvořili společně. Pěstouni se na tento úkol musí dobře připravit nejlépe absolvováním semináře zaměřeného na tvorbu Knihy života. Potřebují ovládnout jak techniku tvoření Knihy života, tak znát úskalí, která se mohou objevit a vědět, jak s nimi naložit.

V některých případech není možné, aby KŽ vytvořil s dítětem pěstoun. Musí se zvolit jiná osoba, nejlépe někdo, s kým se dítě dobře zná a důvěřuje mu, v našem případě nejčastěji provázející pracovník rodiny nebo ve složitějších případech terapeut. I tak by se měl pěstoun, alespoň částečně, na KŽ podílet. Dopředu se nedá určit, jak dlouho bude vytvoření KŽ trvat, ale neměla by nastat situace, kdy se práce z časových důvodů urychluje. Také se musí počítat s tím, že dítě bude chtít znát některé konkrétní věci, které budou potřeba dohledat.

Součástí Knihy života jsou základní informace života dítěte (kdy a kde se narodilo, kdo jsou jeho biologičtí rodiče, s kým bydlelo, kam se stěhovalo, kam chodilo do školy atd.). Dále se zaznamenávají rodinné historky, vzpomínky, mohou se zaznamenat i pocity dítěte. Do Knihy života se lepí kopie dokumentů (např. rodný list, svěření do PP), fotografie, diplomy.

Obvykle se také vyhotoví s dítětem „Rodinný strom“. Je možné si proto stáhnout různé genealogické pomůcky z internetu nebo s dítětem malovat strom sami. Pokud jsou rodinné vztahy složité, rodiče a prarodiče měli více partnerů a jsou tu polorodí sourozenci, je dobré si předem postup pečlivě promyslet. Někdy se vytváří dva „Rodinné stromy“ – biologické rodiny a pěstounské rodiny. K tomu je dobré přistoupit, pokud je dítě pevně zakotveno v pěstounské rodině a jde o dlouhodobou péči.

Na konci Knihy života si může dítě napsat, po čem touží, co by rádo v životě dělalo, tedy určitou představu o budoucnosti.

Po dokončení kniha patří dítěti a může se dále doplňovat.

6. KAZUISTIKA

Následující kazuistika není jen o službě asistovaného kontaktu, ale velmi názorně ukazuje, jak se jednotlivé služby naší organizace doplňují a vzájemně na sebe navazují.

S rodinou prarodičů jsme začali spolupracovat na základě uzavření Dohody o výkonu pěstounské péče v polovině března 2013.

S touto pěstounskou rodinou spolupracovala průvodkyně, která je pravidelně navštěvovala. Průvodkyně rodiny samostatně pracovala také s osmiletou Veronikou během odlehčovacího programu a udržovala s pěstounskou rodinou intenzivní telefonický kontakt. Veronika má dg. ADHD (porucha pozornosti a hyperaktivity).

Na základě tvrzení pěstounů o problematickém kontaktu dívky s její biologickou matkou, který se konal dle

nařízení soudu každou druhou sobotu, jsme ve spolupráci s OSPOD uskutečnili první případovou konferenci, na kterou byla pozvána biologická matka Veroniky. Cílem případové konference bylo zmapování a orientace v současném chování dívky, která, dle tvrzení pěstounů, nastavený kontakt s její matkou nesnášela psychicky nejlépe. Všichni zúčastnění se shodli o potřebě nastavení nové formy styku matky s dívkou tak, aby u ní opět docházelo k pozitivnímu naladění na tato setkávání. Zástupkyně OSPOD vyslovila možnost prozatímního přenastavení soudního rozsudku po zkušební dobu tří měsíců a následné vyhodnocení situace. Od doprovázející pracovníce pěstounské rodiny zazněl návrh asistovaných kontaktů. Při projednávání nového možného nastavení styku byla zřetelná vstřícnost i otevřenost matky i prarodičů. Varianta asistovaného kontaktu byla přijata všemi účastníky a následně i realizována v prostorech Rozumu a Citu v období duben a květen.

Z dalších potřeb ze strany prarodičů vyvstala otázka, jak připravit Veroniku na tento kontakt s matkou – jak s ní hovořit a pracovat a dále jak pokračovat s výchovou takto hyperaktivního dítěte. Na této problematice s dívkou spolupracovala terapeutka Rozumu a Citu, z.s.

Při asistovaném kontaktu byla pokaždé přítomna odborná pracovníce a dětská psychologka.

Celkem se uskutečnila čtyři setkání v rámci asistovaného kontaktu. Veronika spolupracovala bez obtíží, zapojovala se do nabízených aktivit, sama byla velmi aktivní. V kontaktu s biologickou matkou byla nekonfliktní, nebyla zaznamenána žádná míra agrese vůči ní. Naopak byla zjevná vstřícná Veronikina gesta směrem k matce, sama ji zapojovala do aktivit a vyžadovala zpětnou vazbu.

Jednotlivá setkání měla vývoj. Při prvním byla role zprostředkovatele asistovaného kontaktu velmi aktivní a s dalšími nadcházejícími ustupovala do pozadí a aktivita byla přenášena na matku. Dívka na to reagovala velmi pozitivně, s matkou velmi ochotně spolupracovala, vymýšlely společně vlastní pravidla standardních her, smály se, dokonce hrály i hry vyžadující fyzický kontakt (např. tleskaná).

Při posledním setkání byla matka s Veronikou v místnosti sama, dívka přinesla matce dárek. Dívčino chování bylo bez známek agrese. Poté, co viděla, že na chodbě již na ni čekají pěstouni, chtěla i nadále v aktivitách pokračovat a kontakt prodloužit. V době, kdy se však otevřely dveře a dívka uviděla pěstouny, změnila výrazně své chování. Chování Veroniky se změnilo vždy, když byla přítomna zároveň matka a zároveň pěstouni. Veronika v takovém případě byla agresivní, zamračená a fyzicky se vztahovala k pěstounce.

Po ukončení jednotlivých setkání měla psychologka v roli zprostředkovatele asistovaného kontaktu pokaždé možnost konzultovat s matkou její vzájemné interakce s Veronikou a podporovat ji v komunikaci a přibližování se k dceři. Matka projevovala intenzivní zájem o upevnování jejího vztahu s dítětem a projevovala jasný pozitivní názor na převzetí dívky do vlastní péče. S matkou zároveň pravidelně spolupracovala terapeutka, která působila jako její podpora. Ta také zrealizovala návštěvu v domácnosti matky, aby prošetřila a pomohla nastavit podmínky pro případný příchod dítěte do domácnosti matky.

S ohledem na průběh asistovaného kontaktu, terapeutická setkání s dívkou i matkou, bylo doporučeno svěřit Veroniku do péče matky.

V tomto období jsme realizovali ve spolupráci s místně příslušným OSPOD druhou případovou konferenci. Cílem bylo mapování a vyhodnocení situace po ukončení asistovaného kontaktu mezi matkou a dítětem, přechod Veroniky z pěstounské péče do péče matky, ošetření kontaktů prarodičů s dívkou po jejím přechodu do péče matky a zajištění podpory a následné péče jak pro matku a Veroniku, tak pro prarodiče ze strany Poradenského centra Rozumu a Citu, z.s.

Všichni účastníci případové konference se shodli na tom, že v tomto období jsou nastavené vhodné podmínky časového rázu (konec školního roku, letní prázdniny a nový školní rok) pro převzetí Veroniky do péče matky. Zároveň bylo citlivě poukázáno na výchovná rizika, která mohou nastat a která lze, alespoň z části, ošetřit

nastavením formy péče a podpory prostřednictvím poradenského centra Rozumu a Citu - jak pro Veroniku, tak pro matku a prarodiče. Pěstouni se vyjádřili, že by rádi zůstali pouze v roli prarodičů a podporovali přechod dítěte do péče matky. Zároveň vyjadřovali silnou obavu o to, jestli bude zachován jejich styk s dívkou. Proto pro ně bylo jedním z nejdůležitějších bodů navrnutí možnosti další podpory a péče o novou rodinu matky ze strany poradenského centra Rozumu a Citu, z.s., a zároveň forma ošetření jejich kontaktu s dítětem.

S Veronikou i nadále pracovala průvodkyně rodiny individuálně v průběhu července a postupně ji připravovala na bezpečný přechod k matce.

Veronika má ke své matce velmi pozitivní vztah, ale nezvládá vzájemné negativní interakce mezi pěstouny a matkou, které v ní vyvolávají vnitřní napětí a obavy z možné ztráty obou stran. Tyto obavy se pak přirozeně projeví vztekem vůči matce nebo prarodičům, pláčem a úzkostí. Když se ocitá v přítomnosti obou stran, je její chování neklidné a dítě výrazně inklinuje k babičce, pravděpodobně z obavy, aby ji nezklamala nebo neztratila. O matce buď nemluví, nebo se o ní vyjádří negativně. Když se ale dítě ocitá už jenom v přítomnosti matky, je Veronika klidná, nevykazuje známky agrese vůči ní a cítí se s matkou příjemně.

V polovině prázdnin proběhl soud, který rozhodl o svěření péče o dítě matce. Z dlouhodobé perspektivy pro zdravý psychický vývoj dítěte vnímáme toto řešení pro dítě, matku i prarodiče jako nejlepší.

V rámci odborného poradenství spolupracujících členů Poradenského centra Rozumu a Citu se v následujícím období zaměříme na vzájemné přijímání, podporu a sladování vztahů Veroniky s matkou, na její bezpečný přechod z prostředí pěstounské rodiny do péče matky, a na adaptaci dívky na novou základní školu.

V rámci spolupráce s pěstouny se zaměříme na ošetření jejich prarodičovské role a na přijetí a zpracování odchodu Veroniky z jejich rodinného prostředí do péče matky.

7. LETÁK PRO PRŮVODCE – PŘÍLOHA

Pomoc při kontaktu s biologickou rodinou přijatých dětí – základní informace pro náhradní rodiče, děti a biologické rodiny dětí

Kontakt dětí s jejich biologickou rodinou považujeme za velmi důležitý, proto se snažíme vytvořit systém pomoci dětem, jejich biologickým i náhradním rodinám.

V jaké situaci je možné využít pomoc ze strany Rozumu a Citu?

- Při kontaktu mezi dětmi a jejich biologickými rodiči jde o situaci, která může být náročná pro všechny zúčastněné strany
- Děti své biologické rodiče (sourozence či další příbuzné) možná dlouhou dobu neviděly, mají různé informace a mohou o nich mít i různé představy
- Náhradní rodiče i biologičtí rodiče mohou mít různé představy o sobě navzájem
- Je možné, že kontakt dosud probíhal formou, která pro některou ze zúčastněných stran nebyla příznivá

Jak probíhá příprava?

- Členové týmu z Rozumu a Citu připraví na kontakt zvláště náhradní rodiče, zvláště biologické rodiče a zvláště dítě
- Příprava může probíhat různě dlouhou dobu, na různých místech (nejen na pracovišti RaC)

- Kontakt mezi dětmi a jejich biologickou rodinou může probíhat různými formami (může jít o písemný kontakt, telefonický kontakt, asistovaný kontakt), na konkrétní formě se dohodnou zúčastněné strany během přípravy
- Výsledkem přípravy je písemný souhlas všech zúčastněných stran (u dítěte vzhledem k jeho věku a zátěži mohou dítě zastupovat i jiné osoby) - s formou kontaktu, frekvencí a místem, kde bude probíhat
- Zúčastněné strany - biologická rodina a náhradní rodina vědí, kdo je jejich podpůrnou osobou, na kterou se mohou obracet předem domluveným způsobem, mohou s ní konzultovat svoje názory, pocity a dojmy z proběhlého kontaktu

Jak probíhá asistovaný kontakt?

- Během asistovaného kontaktu je přítomen pracovník RaC, který dohlíží na průběh a bezpečí, má právo kontakt přerušit či ukončit, pokud není bezpečný pro kteroukoliv ze zúčastněných stran, především pro dítě

Co se děje po setkání v rámci asistovaného kontaktu?

- Každý proběhlý kontakt je vyhodnocován pracovníky týmu RaC tak, aby byl co nejlépe posouzen jeho přínos a nastavena další spolupráce

Jakým způsobem si můžete vyžádat pomoc ze strany RaC?

- Náhradní rodiče a dítě se mohou obracet na svého průvodce
- Biologická rodina se může pro pomoc obrátit prostřednictvím Poradenského centra RaC – tel.: 733 102 901 kontaktní osoba Mgr. Helena Vlčková

Ke kontaktu mezi dítětem a jeho biologickou rodinou je třeba přistupovat s rozumem a citem, s podporou a na základě důkladné přípravy všech zúčastněných stran.

Těšíme se na vzájemnou spolupráci.

Tým pracovníků pro kontakt s biologickou rodinou Rozum a Cit

8. LITERATURA

- MATĚJČEK, Z., BUBLEOVÁ, V., KOVAŘÍK, J.: Pozdní následky psychické deprivace a subdeprivace. Praha: Psychiatrické centrum Praha, 1997. 69 s. [1]
- PERRY, B. D.: Childhood Experience and the Expression of Genetic Potential: What Childhood Neglect Tells Us About Nature and Nurture. Houston, TX, USA, 2002, [2]
- BOWLBY J.: Attachment and loss: Retrospective and prospective. American Journal of Orthopsychiatry, 1982
- LITNER N.: The importance of natural parents to the child in placement, 1975
- LIFTON B., J. – Journey of the Adopted self, 1994, New York
- Cesta k dítěti, Amalthea 2014
- Vytváření knihy života, Natama 2006
- SEMERÁDOVÁ M., ZACHAŘOVÁ B., ČERNÁ R. a kol., Amalthea, 2010

*Některé výzkumy věnující se vlivu kontaktu s biologickými rodiči na psychiku dítěte:
Cantos, Gries, & Slis, 1997 - Contact with birth parents during foster care placement:*

Effects on child behaviors.

McWey & Mullis, 2004 - The impact of supervised visitation.

L. M. McWey, Ph.D., A. Acock, Ph.D., and B. Porter, M.A. - The Impact of Continued Contact with Biological Parents upon the Mental Health of Children in Foster Care, 2011

